

Particularități ale polemicii lui Alexandru Philippide¹

Cristina BEZEA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
cristina_pupaza@yahoo.com

Astract: Determined to uncover scientific truth, Alexandru Philippide deemed it necessary to fight against imposture and superficiality through scientific polemic. This article focusses on the scientific polemic of the Iași linguist, Alexandru Philippide, and aims to highlight some of its characteristics: a predominantly critical attitude expressed through polemical language, often laced with irony, an alternation between specialized language and elements from popular speech (expressions, proverbs), the use of Latin and French quotations and expressions, and the use of exclamations and rhetorical questions.
Keywords: *Alexandru Philippide, polemic style, history of language, discourse analysis, linguistics.*

1. Preliminarii

Fiind caracterizată de o ireproșabilă pregătire și corectitudine, pasiune pentru știință și adevăr, întreaga operă a profesorului ieșean este brăzdată de elemente de polemică. Pe lângă scrierile predominant polemice din perioada tinereții: *Coincidențe*, *Cum se apără specialistul român*, *Dicționarul Academiei sau basmul cucușului roș*, *D-l Hasdeu și «Istoria limbii române»*, *Idealuri*, *Istoria și critica literară*, *Prejudiții*, *Pseudoștiință contemporană*, *Notiță literară*, și studiile: *Specialistul român și Un specialist român la Lipsca*, identificăm pasaje cu un preponderent caracter critic și în operele sale științifice *Principii de istoria limbii și Originea românilor*. Astfel, caracterul de polemică definește o parte însemnată din opera acestui învățat.

Dotat cu un spirit critic bine dezvoltat, având ca armă o pregătire temeinică, proiectată pe un fundal de cunoștințe enciclopedice, Philippide supune observației critice bună parte din operele filologice, și nu numai, apărute la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Polemica sa nu este o paradă intelectuală de erudiție și exprimare sofisticată, Philippide fiind convins că forța persuasivă nu decurge din frumusețea exprimării, ci din adevărul științific conținut, fapt care face ca teoriile și opiniile sale să fie temeinic argumentate, bazate pe consultarea unei cantități impresionante de surse bibliografice, diversificate și verificate, menite a demonta „pretențiile

---

¹ Lucrarea conține unele rezultate ale activității de cercetare concretizată în teza de doctorat intitulată *Alexandru Philippide - scrieri polemice*, susținută în 2023 la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

grandomanilor, prin a căror condeiu vorbește duhul sfânt” (Philippide 1907: 81). Astfel, spiritul său critic și polemic l-au făcut de temut (Arvinte 2005: 109).

2. Atitudinea critică

Trăsătura principală a acestui segment al operei magistrului ieșean este atitudinea critică, tonul cu predilecție polemic. Pentru a exprima nemulțumirea legată de starea de spirit a vremii, dar și nemulțumirea legată de activitatea științifică a specialiștilor improvizați, Philippide folosește instrumentul cel mai potrivit, limbajul: „Ei dar iaca, dela o vreme m-am hotărât să nu mai tac și să dau D lui Tiktin și celorlalți peste... condeiu.” (Philippide 1907: 59). Încercând să caracterizeze reacțiile impulsive ale profesorului său, Iorgu Iordan mărturisește: „Cînd nu mai suporta, izbucnea cu rapiditatea și intensitatea unui explozibil de calitate.” (Iordan 1969: 24).

Există mai multe moduri prin care Philippide alege să își exprime dezacordul în ceea ce privește lipsa de cultură și tendințele extreme ale epocii sale. Exemplificăm câteva dintre ele în cele ce urmează. Lingvistul apelează la o serie de cuvinte puternic marcate stilistic, aflate în combinații inedite, uneori metaforice. Philippide nu se sfiște să utilizeze chiar termeni depreciativi, pe măsura indignării sale, în caracterizarea unor persoane, acțiuni sau idei. Astfel, printre rândurile scrierilor sale întâlnim sintagme precum: „culme de urîciune” (Philippide 1906: 40), „cel mai ordinar” (Philippide 1906: 17), „e necioplit de tot” (Philippide 1906: 20), „aceste afurisenii” (Philippide 1906: 23), „s-a strîmbat, s-a scîlciat, s-a prostit bietul dicționar” (Philologus 1908: 258), „svînturată primblare” (Philippide 1895: 860), „poreclita poezie, plină de trăsnete, fulgere, vrăjitorii, scrășniri din dinți și alte grozăvenii” (Philippide 1891: 1018), „unei poezii beată de vorbe” (Philippide 1891: 1018), „istorii critice avortate” (Philippide 1891: 1022), „studii lingvistice răsuflăte” (Philippide 1891: 1022), „reviste științifice nainte de vreme răposate” (Philippide 1891: 1022), „declamator de vorbe goale” (Philippide 1906: 43), „niște ignoranți fără păreche” (Philippide 1906: 45), „masa calomniatorilor de meserie, a escrocilor și a asasinilor” (Philippide 1907: 8), „șeful diletanților dela Convorbiri literare” (Philippide 1907: 76), „ridicul idiotizm” (Philippide 1909: 14), „Încă un talent, încă o pacoste, încă o ciumă” (Philippide 1907: 81) etc.

Virulența lui Philippide este redată în unele cazuri pe spații mai ample, cuprinzând propoziții, fraze sau pasaje întregi. Critica lingvistului ieșean, calificată drept „una de specialitate” (Gafițanu 1959: 5), a fost orientată atât către aspectele culturale, având ca obiect operele cu un conținut filologic, istoric sau cultural, în general, cât și către aspectele sociale ale vremii sale. Critica socială a lui Philippide amintește de cea a prietenului său, Caragiale. Întocmai ca acesta, Philippide analizează societatea românească „prin prisma dublei sale naturi, cu asprimea și detașarea neadaptatului și, totodată, cu angajamentul izvorît din preamultă iubire a autohtonului preocupat de destinul ei” (Pamfil 2008: 22).

Astfel, referitor la starea de spirit a epocii sale, Philippide afirma cu amărăciune: „N'avem idealuri pentrucă am îndrăsnit să spunem omului adevărul verde în față, am numit prostul un prost, chiar de-ar fi fost el un Român, și am început cei dintâi să rupem masca de laude, de îmfări pseudopatriotice — toate pornite din idealuri — sub care se ascundeau

goliciumea minții și putregiumea sufletului, mască sub care și-au perdut boerii noștri moșile, negustorii noștri dughenile, țăranul hărnicia și sub care am început să descoperim cu toții de o bucată de vreme, chiar cei din afară de Junimea, că avem școli fără profesori, buget pe datorie, titluri goale, țărani tot așa de săraci ca înainte, dar mai bețivi și mai leneși, că ne am ales din grația lui D-zeu cu o țară plină de jidani, de agenți electorali, de fumuroși calici, de sęcături care cred că au apucat pe D-zeu de un picior, de clase sociale care ne îndușmănim, ne înjurăm și ne batem pe la toate rěspintiile, parcă am fi zămisliți din alt sãnge?” (Philippide 1891: 1019).

„Savantul român oglindește societatea românească. Cum e turcul, și pistolul. Cum e țara și savantul?” (Philippide 1907: 68), afirma acesta, observând starea jalnică ce caracteriza cultura și societatea românească. În încercarea de a face lumină printre teoriile eronate vehiculate în epocă, Philippide întreprinde o analiză a locului pe care știința îl ocupă în societatea vremii sale și ajunge la concluzii precum: „știința era redusă la un plagiat ori la compilație din table de materii, din dicționare enciclopedice, din recenzii, care te dispensează de a ceti cărțile singur, și la un nãmol de nume proprii, adesea stîlcite, îngrãmădite prin note de o jumătate de pagină” (Philippide 1891: 1021). Fiind convins că „știința are un rost în lumea aceasta nu atît pentru că printr-însa ai ajuns să vorbești cu oamenii la distanțe mari, să fugi ca fulgerul într-o trãsură fără cai, să te plimbi prin aer ca pãsările, cît mai ales pentru aceea că progresul ei înseamnă perfecționare a omului, o îndepãrtare tot mai mare a acestuia de bruta de la care-și trage originea” (Philippide 1907: 82), Alexandru Philippide mărturisește ironic: „Știința nu este de așa natură, că s-o poți strînge în pachetele, pe care să le dai ca niște prafuri de doftorii pe la toți analfabeții” (Philippide 1909: 142), „Învățații n-au vreme să-și îngrijească forma, pentru că se tem c-or muri și n-or ave cînd să ni spună toată înțelepciunea ce au în minte. Ce bine ar fi prins ca macar jumătate din această înțelepciune să fi rămas pentru veșnicie ascunsă în crierul învățaților!” (Philippide 1909: 135).

Critica sa se îndreaptă, cu precădere, împotriva specialiștilor improvizați, „cei care mînjesc hîrtia” (Philippide 1907: 81), responsabili de situația științifică a epocii lor. Astfel, rînd pe rînd au trecut pe sub condeiul său necruțator nume sonore ale filologiei românești și străine. Un savuros discurs stilistic construiește Philippide împotriva lui Sextil Pușcariu (Bezea 2021a: 1-5). Iată cîteva mostre: „«Iaca încă unul care are să latre contra mea toată viața. Rău am făcut că nu i-am zvîrlit un ciolan acolo, să roadă»” (Philippide 1906: 23), afirma Philippide în contextul animozității create în jurul elaborării dicționarului academic, „asemenea stîlcituri de numiri științifice se găsesc cu droaea în lucrarea D-lui P” (Philippide 1909: 113), „Dar Cihac avea o măsură, adecă zvîrlia din invențiile sale numai ici coala cîte una. Dl P. zvîrle cu lopata.” (Philippide 1909: 121), „niște formațiuni monstruoase pumniane în -inte, înaintea căroră chiar Pumnul s-ar fi retras cu groază” (Philippide 1909: 125), „Aceia ce spune aici Dl. Pușcariu întrece orice margine permisă unui diletant în știința limbilor.” (Philippide 1909: 136) etc.

Nici Bogdan Petriceicu Hasdeu (Bezea 2021b: 1-5) nu scapă ochiului critic al savantului ieșean. În contextul existenței unor termeni de origine gotică în lexicul românesc, teorie fundamentată de Hasdeu, mai mult pe seama intuiției, Philippide construiește în paginile *Originilor* un veritabil discurs ironic la adresa

acestui: „Iar Hasdeu în *Istoria critică a românilor*, București, 1875, p. 297, zice: «Scormonind pretutindeni în paragrafii precedenți și zgîndărind toate coardele și cordițele limbii române, noi nu găsim nici o umbră de neconstabil gostism, măcar în două optimi ale unei singure vorbe». Este de prisos să mai adaog la această pretențioasă afirmare că în acei paragrafi precedenți Hasdeu nu scormonise și nu zgîndărise nimic din limba românească!” (Philippide 2014: 355).

„Specialistul român se poate lăuda că are colegi și în străinătate.” (Philippide 1907: 65). O ipostază a „specialistului român” pe meleaguri străine este Gustav Weigand, profesor universitar la Leipzig și „specialist” al limbii române, puternic suținut financiar de statul român. Împotriva acestuia, dar și activității sale ca director al Institutului (Institut für Rumänische Sprache/ Rumänisches Seminar/ zu Leipzig) și al publicației acestei instituții (Jahresbericht des Institut für Rumänische Sprache/ Rumänisches Seminar/ zu Leipzig), Philippide construiește un discurs polemic concretizat în studiul *Un specialist român la Lipsca* (tipărit în anii 1909-1910 în mai multe numere ale revistei „Viața românească” și în volum în 1910). Studiul pare a fi o „goană aprigă” (Bacinschi-Măidăneanu 1910: 228) destinată a desființa reputația învățatului german, dovedind de excesul de zel al lui Philippide. În paginile acestuia regăsim pasaje cu un pregnant aer polemic, în care lingvistul ieșean își susține cu aplomb părerile: „Dacă nu știe atîta românească, n-a putut deschide un dicționar să vadă? Se poate închipui atîta lipsă de jenă din partea unui asemenea ageamiu, care zvîrle din limbă pe horn al lui Creangă și-l înlocuește cu un coșar inventat de D-sa, parcă l-ar scoate din buzunar ca scamatorii?” (Philippide 1909: 36); „Deja acesta este un mare abuz, dar să mai vie și un German dela Lipsca, care baraguinează romînește, să schimbe samavolnicește limba lui Creangă al nostru, aceasta este culmea arbitrarului.” (Philippide 1909: 47); „Vai, ce năcaz! Să ajungem în doaga copiilor de clasele primare într-o discuție de analiză gramaticală cu un profesor universitar dela Lipsca!” (Philippide 1909: 60); „Nu pune Dl. Weigand mîna pe o gramatică, pe un dicționar, pe nimic, și scoate limba romînească din capul D-sale! Bătae de joc, nu altă ceva.” (Philippide 1909: 64).

Critica lui Philippide nu este, însă, numai negativă. Savantul întreprinde și o critică pozitivă, „în sensul că valorifică opera și personalitatea unora dintre învățații români din trecut” (Gafițanu 1959: 6). Unul dintre modelele pozitive ale epocii prezentate de Philippide este profesorul Alexandru Lambrior, al cărui portret e schițat de Philippide în contrast cu cel al specialistului român: „Pecît specialistul român e înfumurat și sec, pe atît acela era modest (spic plin); pecît specialistul român ne sparie cu citații pentru a ascunde o remarcabilă sărăcie de cunoștinți, pe atît acela cita puțin, însă tot cărți importante, cetite și meditate din scoarță în scoarță; pecît specialistul român se arată că știe tot, măcar că știe puțin, și se rușinează de a-și arăta lipsurile, pe atît acela își mărturisia sincer toate lipsurile, măcarcă avea într-adevăr o vastă cultură.” (Philippide 1907: 83).

Alt portret pozitiv creionat de Philippide în mod plastic este cel al lui Timotei Cipariu: „Pe vremea aceia era un om, Timoteiu Cipariu, și omul cela și zi și noapte era numai cu cartea în mîină, și cînd dormia, dormia pe scaunul dela masa de lucru. Știa multe limbi, atîtea cîte toți specialiștii romîni de astăzi la un loc luați nu știi, și cetise toți scriitorii romîni din sec. XVI ȘI XVII din scoarță în scoarță (...) Dar de giaba, n-avea forma, șicul, moda, maniera, sistema, metoda

– goale, căci nu voise să și le procure, căci dacă ar fi voit, un om ca el ar fi devenit perfect specialist român într-o noapte.” (Philippide 1907: 61).

În unele cazuri efectul scontat este obținut prin utilizarea umorului și a ironiei, a exprimărilor care surprind prin ineditul lor: „Este oare un produs al voinții, al convenției, al instituției faptul că rag vacile tot la un fel și vițelii tot la un fel?” (Philippide 1911: 58), „Sigur că pământul nu se învârtește împrejurul osiei sale, pentru că de multă învîrtitură ar căpăta oamenii boala de mare.” (Philippide 1909: 155), „Bolnavă greu, oftigoasă, a fost poezia lui Bolintineanu. Chiar poezia lui Alexandri suferia foarte des de malaria.” (Philippide 1909: 96), „Sigur că această vorbire trebuie să-și tragă originea depe vremurile din povești, când se ducea Făt-Frumos la poște depărtare ca să găsească un tăciune.” (Philippide 1909: 111).

Referitor la teoria lui Hugo Schuchardt asupra modului în care dialectele au dat naștere limbii latine comune, Philippide afirmă ironic: „Este cearta dacă a fost oul întâi ori găina, sub altă formă.” (Philippide 2014: 358) și „Dacă cearta cu oul și găina caracterizează pe predecesorii lui Schuchardt, părerea acestui bărbat însuș s-ar putea compara cu aceea a învățatului care ar susține că n-a ieșit găina din tot oul, ci numai din gălbănuș, ori că n-a ieșit oul din toată găina, ci numai dintr-o parte dintr-însa.” (Philippide 2014: 359).

Afirmația lui Philippide cu privire la exagerarea meritelor dicționarului lui Tiktin: „Dacă munca și priceperea lui T. au fost în stare să provoace osanale din partea lui Tobler, d-apoi dacă ar fi cunoscut Tobler munca și priceperea mea? Lasînd orice modestie la o parte, eu socot că aș merita să capăt în ochii celebrului profesor dela Berlin proporțiile unui [...], nu găsesc un termen de comparație.” (Philippide 1907: 31), denotă sarcasm și autoironie, nicidecum infatuarea unei superiorități academice, profesorul ieșean fiind convins că: „vrednicia omului are cea mai bună măsură în modestia lui” (Philippide 1907: 80-81).

3. Oralitatea

O altă trăsătură definitorie pentru maniera de a scrie a polemistului Alexandru Philippide este utilizarea expresiilor, locuțiunilor, proverbelor și a zicalilor caracteristice limbajului popular, în alternanță cu termeni aparținând limbajului de specialitate al domeniului vizat. Impregnând discursului o notă de oralitate, rolul acestora este de a aduce textul mai aproape de cititor, de a-l face mai accesibil și mai atrăgător, demonstrând astfel farmecul pe care Philippide obișnuia să-l impregneze scrierilor sale. Lista lor e cuprinzătoare: „corb la corb nu scoate ochii” (Philologus 1908: 260), „cumu-i turcul și pistolul” (Philologus 1908: 260), „și-a găsit sacul peticul” (Philologus 1908: 260), „la paștele calului” (Philologus 1908: 261), „samană ca două picături de apă” (Philippide 1906: 43), „se nasc până azi ca ciupercile” (Philippide 1891: 1018), „spui cai verzi pe pereți” (Philippide 1908: 16), „Vorba ceia: cauți s-o îndrepti și mai rău o incurci” (Philippide 1908: 19), „o nimerește cu oiștea în gard” (Philippide 1908: 20), „Va să zică: tu unu spui și el bașca înțelege” (Philippide 1907: 9), „nu e un cap de țară” (Philippide 1907: 9), „cusută cu ață albă” (Philippide 1907: 60), „talmeș balmeș” (Philippide 1907: 60), „ți-a tăiat apa de la moară” (Philippide 1907: 62), „vrute și nevrute” (Philippide 1907: 63), „Dreptul umblă cu capul spart. Dacă umbli cu miera, linge-ți degetele. Cine poate oase roade, ci nu nici carne moale [...] Să umble cu crucea în sân.” (Philippide 1907: 68), „îi merge gura ca fofeaza”

(Philippide 1907: 78), „a cerca marea cu degetul” (Philippide 1907: 79), „mort copt” (Philippide 1907: 80), „Vorba ceia: Obraznicul mînîncă praznicul.” (Philippide 1907: 80), „graba strică treaba” (Philippide 1907: 83), „rău cu rău, dar mai rău fără rău” (Philippide 1907: 86), „n-ar mai fi confundat scripca cu iepurele” (Philippide 1910: 33), „ce are a face scripca cu [...] epurele?” (Philippide 1909: 64), „Este o vorbă romînească, cartea-i bună, dar trebuie cap s-o poarte.” (Philippide 1909: 66), „a prins din fuga calului” (Philippide 1909: 66), „se dau cu toptanul” (Philippide 1909: 71), „ar trebui să mergi de la Ana la Caiafa, cum se zice” (Philippide 1909: 119), „Este o vorbă, pasărea pe limba ei piere.” (Philippide 1909: 129), „nu dă cezarului ce este al cezarului” (Philippide 1909: 132), „vorbesc depe ceia lume” (Philippide 1909: 141), „Dumnezeu ori ucigă-l toaca.” (Philippide 1909: 141), „își va mușca mîinile de ciudă” (Philippide 1909: 141), „Dar să nu ni mai pierdem vremea degeaba învățînd pe un cal bătrîn la umblet.” (Philippide 1909: 156), „a străbate din fuga calului” (Philippide 1909: 157), „ca în satul lui Cremene” (Philippide 1909: 157), „sat fără cîni” (Philippide 1909: 50) etc.

Philippide se dovedește, astfel, un iscusit mînuitor al înțelepciunii poporului, „stilul său fiind colorat prin recurgerea la expresii populare” (Dumistrăcel 2009: 37).

4. Caracterul sapiențial

Trăsătura care definește limbajul lui Philippide de factură polemică este constituită de preferința pentru utilizarea unor dictoane și expresii latinești (vezi Bezea 2024): „post festum” (Philippide 1907: 8), „nomina odiosa” (Philippide 1907: 68), „ejusdem farinae” (Philippide 1907: 81), „pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas” (Philippide 1908: 18), „sui generis” (Philippide 1908: 19), „privat docent” (Philippide 1906: 23), „similes similibus conveniunt” (Philologus 1908: 260), „Natura non facit saltus.” (Philippide 1891: 1021), „ex ungue leonem” (Philippide 1906: 44), „Felix qui potuit rerum cognoscere causas!” (Philippide 1911: 78), „Ars longa, vita brevis.” (Philippide 1909: 135), dar și franțuzești: „c’est le premier pas qui coûte” (Philippide 1908: 18), „la critique est aisée” (Philippide 1906: 40), „à la cavalière” (Philippide 1907: 48) etc.

5. Exclamații și interogații retorice

O altă constantă a scrierilor de natură polemică semnate de Philippide este utilizarea intonației și punctuației pentru evidențierea atitudinii depreciative față de unele persoane, fapte și opinii. Astfel, textele sale sunt caracterizate de prezența exclamațiilor și a interogațiilor retorice, menite să sugereze nemulțumirile și indignarea savantului ieșean declanșate de încălcarea adevărului științific. Iată câteva exemple cu intonație exclamativă: „O, Neamțul cela de mult ar fi spus prietenului meu o vorbă care i se cuvine, noi însă Romîinii ne uităm uimiți la Tobler, pentrucă, de, e T-o-b-l-e-r!” (Philippide 1907: 43), „Par că ar fi vorba de teoria gravitației ori de sistemul lui Kopernik!” (Philippide 1907: 57), „Halal să-ți fie, Cipariu, D zeu să-ți hodinească sufletul cu dreptii! Ai fost un mare om!” (Philippide 1907: 61), „Așa ceva este imposibil!” (Philippide 1915: 177), „Da prost poet Eminescu acesta!” (Philippide 1915: 190), „Firește, cum s-ar putea face un dicționar bun, dacă nu lucrează Dl. Sextil Pușcariu la dînsul!” (Philippide 1908: 23), „Are simț fin pentru limbi Dl. Weigand!” (Philippide 1909: 64). Și câteva sintagme interogative: „Cui i-ar fi trecut prin

cap una ca aceasta?” (Philippide 1907: 44), „Și ce-i în Romania XXVIII, 91? O prostie, ce poate altceva să fie?” (Philippide 1907: 58), „Dar să luăm, de pildă, geniile și să le spînzurăm, putem? Cine te lasă?” (Philippide 1907: 79), „Chiar dacă ți-ar veni ție în cap să flueri, cine te crede, cînd aplaudează Dl. Maiorescu?” (Philippide 1907: 81) etc.

6. Concluzii

Așadar, latura polemică a textelor ieșite de sub condeiu lui Philippide se conturează prin: atitudinea predominant critică prin utilizarea unui vocabular cu predilecție polemic, adesea înțesat de ironie, alternanța limbajului de specialitate cu elemente aparținând limbajului popular (expresii, locuțiuni, proverbe și anecdotă populare ce amintesc de umorul humuleștean), utilizarea dictoanelor și a expresiilor latinești și franțuzești ce impregnează scrierilor o notă livrescă, caracterul erudit, folosirea exclamațiilor și a interogațiilor retorice pentru a marca intensitatea izbucnirilor vulcanice. Toate aceste elemente ale stilului polemic, scrutaător, creionează o imagine a personalității monumentale a lingvistului ieșean, evidențiind o individualitate intempestivă, plină de umor și ironie, caracterizată de o înaltă conștiință morală și de o corectitudine ireproșabilă în surprinderea adevărului științific.

BIBLIOGRAFIE

- Bezea 2021a: Cristina Bezea, „Alexandru Philippide- Sextil Pușcariu: polemică”, în „Diacronia” 13 (18 august), A180 (pp. 1-5).
- Bezea 2021b: Cristina Bezea, „B.P. Hasdeu - ipostază a „specialistului român”, în „Diacronia” 14 (12 decembrie), A200 (pp. 1-5).
- Bezea 2024: Cristina Bezea, *Maxime și expresii latinești în scrierile de natură polemică ale lui Philippide*, în *MONUMENTA PERENNIA. Antichitatea și posteritatea ei în studii și traduceri*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Arvinte 2005: Vasile Arvinte, „Lingviști ieșeni de seamă: A. Philippide și G. Ivănescu”, în „Limba și literatură”, v. 50, 1-2, p. 109.
- Bacinschi-Măidăneanu 1910: Ilie Bacinschi-Măidăneanu, „D-l Philippide și Gramatica D-lui Weigand”, în „Convorbiri literare”, XLIV, vol. 2, nr. 1, București, martie, p. 228.
- Dumistrăcel 2009: Stelian Dumistrăcel, „Alexandru Philippide - Gustav Weigand: ipostaze”, în „Philologica Jassyensia”, V, nr. 1, Iași, pp. 27-42.
- Gafițanu 1959: D. Gafițanu, „Alexandru Philippide”, în „Limba română”, an 8, nr. 3, pp. 3-11.
- Iordan 1969: Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, București, Editura științifică.
- Pamfil 2008: Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, București-Chișinău, Editura Litera internațional.
- Philippide 1908: A. Philippide, „Cum se apără specialistul român”, în „Viața românească”, III, vol. VIII, pp. 16-28.
- Philippide 1915: A. Philippide, „Coincidente”, în „Viața românească”, X, vol. XXXVIII, pp. 159-193.
- Philippide 1895: A. Philippide, „D-l Hasdeu și «Istoria limbii române»”, în „Convorbiri literare”, XXIX, pp. 846-869.
- Philippide 1891: A. Philippide, „Idealuri”, în „Convorbiri literare”, XXV, pp. 1015-1023.
- Philippide 1906: A. Philippide, „Istoria și critica literară. Un raport asupra catedrei de istoria literaturii române de la universitatea din Iași”, în „Viața românească”, I, vol. I, pp. 38-45.
- Philippide 2014: Alexandru Philippide, *Origine românilor*, volumul I, Ediția a II-a, Ediție de Roxana Vieru, Prefață de Carmen-Gabriela Pamfil, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Philippide 1916: A. Philippide, „Prejudiții”, în „Viața românească”, XI, vol. XLI, pp. 60-68.

Philippide 1911: A. Philippide, „Pseudoștiință contemporană: Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanische Sprachen, în 27. Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie, pp. 57-143”, în „Viața românească”, VI, vol. XXIII, pp. 57-78.

Philippide 1907: A. Philippide, *Specialistul Român. Contribuție la istorie culturii românești din secolul XIX*, Editura „Vieții românești”, Iași.

Philippide 1909: A. Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, Tipografia „Dacia” P. & D. Iliescu, Iași.

Philologus 1908: Philologus, „Dicționarul Academiei sau basmul cucoșului roș”, în „Viața românească”, III, vol. VIII, pp. 257-261.